
Петрова І. О., Горб Є. С.

Маріупольський державний університет (м. Київ, Україна)

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Дослідження присвячене проблемі рівного доступу національних меншин та корінних народів України до бібліотечно-інформаційних послуг в умовах протидії загрозам, з якими світ стикнувся у першій чверті ХХІ століття. Авторами висунута пропозиція розробки та впровадження «дорожньої карти», що має зменшити різкий дисбаланс у доступі національних меншин та корінних народів до бібліотечних послуг.

Ключові слова: бібліотека; національні меншини; корінні народи; бібліотечно-інформаційне обслуговування; бібліотечні послуги

Petrova I. O., Horb Ye. S.

Mariupol State University (Kyiv, Ukraine)

LIBRARY AND INFORMATION SERVICES FOR NATIONAL MINORITIES AND INDIGENOUS PEOPLES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY CHALLENGES

The research is devoted to the problem of equal access of national minorities and indigenous peoples of Ukraine to library and information services in the context of countering the threats that the world faced in the first quarter of the 21st century. The authors propose the development and implementation of a “road map” to reduce the striking imbalance in access to library services for national minorities and indigenous peoples.

Keywords: library; national minorities; indigenous peoples; library and information services; library services

Україна, як і більшість країн світу не є моноетнічною державою, а скоріше навпаки, оскільки на етнолінгвістичній мапі країни наразі представлено понад 130 етнічних груп. Національне законодавство декларує всім національним меншинам вільний доступ до інформації рідною мовою, а також безперешкодний розвиток та державну підтримку меншинної культури. Ключовим словом у цьому твердженні є «декларує», проте як виглядає ситуація у реальності, особливо у контексті триваючої повномасштабної агресії РФ проти України? Саме на проблемі доступу національних меншин до інформації рідною мовою ми і плануємо зосередитися у цьому тексті і мова піде не про Інтернет, газети, журнали, радіо чи телебачення, а про найбільш концентроване вмістилище інформації, що доступне всім без винятку – бібліотеки.

Якщо говорити про фокус студіювання проблеми у Європі, то найчастіше бібліотекознавці та бібліотекари-практики зверталися до кейсів окремих країн, намагаючись масштабувати їх досвід, та розроблені на його основі рекомендації, на всі держави ЄС. Дослідники зі скандинавських країн заглибилися у пошук універсального рішення для проблеми надання бібліотечно-інформаційних послуг для мігрантів. В Україні інтерес до проблеми спалахнув лише на початку 2000-х рр. та й то серед практикуючих бібліотечних працівників, які на сторінках фахових видань ділилися досвідом обслуговування меншин у регіонах зі строкатим етнолінгвістичним ландшафтом. Зрідка з'являлися публікації, що реферували досвід окремих країн, однак вони були у меншості. Таким чином, можемо констатувати, що винесена до заголовку нашого дослідження проблема не розглядалася у масштабі всієї країни, не кажучи вже про пошук концептуальних рішень поставлених питань.

Останній загальнонаціональний перепис, що в Україні відбувся у 2001 році, зафіксував близько 8 млн. осіб, що належать до національних меншин. На той момент це була 1/6 всього населення держави. Наразі населення України значно скоротилося і продовжує скорочуватися через міграційні процеси, викликані головним чином триваючою повномасштабною російсько-українською війною. Не дивлячись на те, що переписів більше не проводилося, ми можемо умовно допустити, що частка меншинного населення зменшувалася значно більшими темпами. Для прикладу ми можемо згадати масовий виїзд єврейського населення України у 2022 році, майже повне зникнення таких етнічних спільнот як турки-месхетинці та караїми Сходу України тощо. Проте навіть враховуючи названі вище фактори, ми не можемо не звернути увагу на кричущі показники забезпечення населення літературою мовами меншин, що представлені на порталі «Бібліотечному фахівцю», який підтримується Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого.

Одразу відзначимо, що розглядаючи ці показники необхідно враховувати, що російська мова також відноситься до мов меншин і частка літератури російською не бралася до уваги, бо вона завжди домінувала. Станом на 2020 рік, який ми використовуємо як ілюстративний приклад становища у бібліотечній системі до повномасштабного вторгнення РФ, відсоток літератури мовами національних меншин становив менше ніж 0,5%! Це аж ніяк не відповідає співвідношенню меншинного населення до титульної нації, що має віддзеркалюватися і на забезпеченні доступу до інформації мовами меншин. У звітних матеріалах за 2023 та 2024 рр. інформація, що нас

цікавить представлена менш ілюстративно, оскільки до уваги брався книжковий фонд російською мовою – тому співвідношення приблизно 50 на 50. Якщо поглянути на загальну динаміку періоду 2020-2024 рр., то ми спостерігаємо позитивний зсув майже за всіма мовами, окрім молдавської, проте на загальну картину ця позитивна динаміка вплинула несуттєво.

У контексті проблематики нашого дослідження ми сприймаємо бібліотеки не лише як класичні книгозбірні, а й як простір для комунікації, культурного діалогу, що виявляється у проведенні низки заходів – книжкових виставок, творчих вечорів, проблемних дискусій тощо. У 2025 році бібліотеки України вперше долучилися до відзначення Дня міжнаціональної злагоди і культурного розмаїття (21 травня) і відповідні матеріали рясно були представлені на інформаційних порталах бібліотек. Проте, варто наголосити, що далеко не всі бібліотечні установи звернули увагу на нову пам'ятну дату. Зокрема, майже не висвітленою вона залишилася на порталах столичних бібліотек.

Існуюча різниця нерівність у доступі до бібліотечних ресурсів рідною мовою може бути подолана шляхом комплексу заходів у рамках впровадження запропонованої нами так званої «дорожньої карти».

1. Створення «меншинних» електронних бібліотек та наповнення їх контентом вимагає значно менших ресурсів, ніж видавання традиційних книг мовами національних меншин.

2. Масштабування практик цифрового публікування на базі бібліотечних установ. Тобто, бібліотека сама виступає в ролі видавця та дистриб'ютора контенту мовами меншин.

3. Запуск та підтримка проекту «Мобільна бібліотека» для віддалених сільських громад, де значною мірою зосереджене меншинне населення.

4. Створення Національного ресурсного центру, де б концентрувалася вся друкована продукція мовами етнічних громад України, поширення якої мережею українських бібліотек було б можливою завдяки відродженню системи міжбібліотечного абонементу.

5. Запровадження посади «консультанта з національних меншин та корінних народів» в обласних публічних бібліотеках з можливістю роботи через систему мобільних бібліотек та у віддаленому режимі.

Однак, запровадження запропованою «дорожньої карти» навіть у повному обсязі не вирішить проблему рівного доступу національних меншин до бібліотечних послуг та

ресурсів одномоментно. Це справа не одного десятиліття, бо перш за все, необхідно налагодити практику систематичного моніторингу питань, асоційованих з бібліотечним обслуговуванням етнічних громад. Врешті-решт, мова йде про стимулювання самих меншин брати участь у цих процесах, але тут ми маємо торкнутися ще болючої теми підвищення престижу бібліотечною професії.